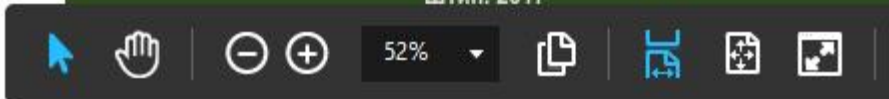

ОПШТИНА ШТИП
КОМИСИЈА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, СОВЕТ НА ОПШТИНА ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ ШТИП

СОВРЕМЕНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ
- СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ-

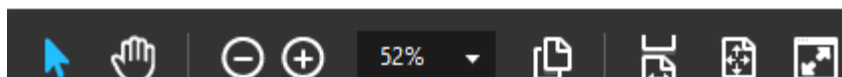
Штип, 2017

ОПШТИНА ШТИП
КОМИСИЈА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, СОВЕТ НА ОПШТИНА ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

СОВРЕМЕНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ
-состојби, предизвици и перспективи-

2017, Штип

MUNICIPALITY OF STIP
COMMITTEE ON EDUCATION, COUNCIL OF THE MUNICIPALITY OF
STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

CONTEMPORARY EDUCATION
- CONDITIONS, CHALLENGES AND
PERSPECTIVES -

2017, STIP

Издава
Универзитет „Гоце Делчев“ ШТИП

За издавачот
Блажо Боев

Организацисен одбор
Снежана Мирасчиева–претседател

Членови

Соња Петровска, Емилија Петрова Ѓорѓева, Никола Смишков, Снежана Јованова Митковска,
Даниела Коцева, Весна Ничева, Елена Ташкова, Јовче Арсов, Соња Николовска, Атанас
Крстовски, Цветанка Крстич, Снежана Санева, Илија Митров, Трајан Коцев, Јордан Митков,
Данче Николовска Вратевска, Димитар Љуботенски, Зоран Костовски, Вања Џамбазова
Николовска, Јане Миланов, Ирена Китанова, Вериша Јосимовска, Оливер Цацков

главен и одговорен уредник
Снежана Мирасчиева

уредник
Соња Петровска

уредувачки одбор

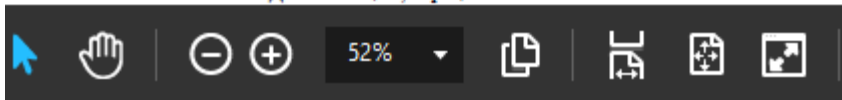
Снежана Мирасчиева (Македонија), Димитар Димитров (Бугарија), Младен Вилотијевиќ
(Србија), Нина Бијелиќ (Босна и Херцеговина), Лилјана Тодорова (Бугарија), Татјана
Атанасова Пачемска (Македонија), Кристијанка Селаковиќ (Србија), Јосип Милат (Хрватска),
Емилија Петрова Ѓорѓева (Македонија), Трајан Попковчев (Бугарија), Крстивоје Шпијуновиќ
(Србија)

лектура на македонски јазик
Весна Ристова

лектура на англиски јазик
Снежана Кирова

дизајн на корица
Никола Смишков

техничка поддршка
Даниела Коцева, Вериша Јосимовска

ISBN: 978-608-244-472-7

Факултет за образовни науки

СОБРАНИЕ НА ОПШТИНА ШТИП, ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

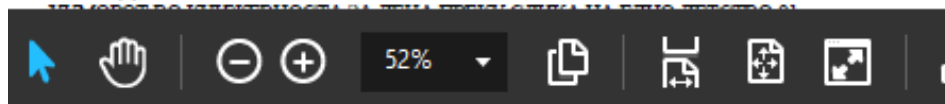
**ПЕТТА НАУЧНО - СТРУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА СО МЕЃУНАРОДЕН
КАРАКТЕР НА ТЕМА:
СОВРЕМЕНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ
- СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ-**

17 мај Голема сала Собрание на Општина Штип

СОДРЖИНА

Предговор.....	10
Марина Гацова, Вишна Гацова Тимовска, Габриела Димова ЗДРАВСТВЕНО ВОСПИТУВАЊЕ И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	11
Снежана Мирасчиева, Тајјана Хост ЗА НЕКОИ ЕЛЕМЕНТИ ВО КОНЦЕПТИТЕ НА МАКЕДОНСКИОТ СИСТЕМ НА ПРЕДУЧИЛИШНО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ И ВАЛДОРФ ГРАДИНКИТЕ ВО ГЕРМАНИЈА	16
Елизабета Симоновска МЕСТОТО НА ВОСПИТУВАЧОТ ДЕНЕС	22
Маја Бетташева ЕДНО СОНЦЕ ЗА СИТЕ	24
Ксенија Маказчиева Трајчева ПЕЧАТОТ ЗА ДЕЦА ВО СОВРЕМЕНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ.....	29
Деспина Сивевска ЗДРАВСТВЕНО ВОСПИТАНИЕ ВО ПРЕДУЧИЛИШНАТА УСТАНОВА	38
Снежана Јованова-Митковска ИГРАТА ВО ФУНКЦИЈА НА РАЗВОЈ НА ПОЧЕТНИ МАТЕМАТИЧКИ ПОИМИ 46	
Емилија Бошковска, Даниела Тасевска, Снежана Мирасчиева МОТИВИРАЊЕ НА НАСТАВНИЦИТЕ (ПЕДАГОШКИТЕ СПЕЦИЈАЛИСТИ).....	55
Славица Танева Анева КАКО ДА СЕ БИДЕ НАСТАВНИК ПО „МЕРКА“ НА УЧЕНИЦИТЕ?	60
Нада Арсова, Весна Ничева ПРОФЕСИОНАЛНИОТ РАЗВОЈ НА НАСТАВНИКОТ- КЛУЧ ЗА КВАЛИТЕТНА НАСТАВА	68
Наталија Панова ОБРАЗОВНАТА ПОЛИТИКА КАКО ДЕЛ ОД СОЦИЈАЛНАТА ПОЛИТИКА.....	77
Жаклина Горгивоска, Лилјана Макаријоска МЕТОДИ ЗА ЗБОГАТУВАЊЕ НА РЕЧНИКОТ И ЈАЗИЧНИОТ ИЗРАЗ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	83
Јованка Денкова ИЗБОР ВО ИДЕНТИЧНОСТА НА ТЕМА ПЕРИОДИТЕ НА ЕДИО ПЕРИОДИ	

ХУМОРОТ ВО КНИЖЕВНОСТА ЗА ДЕЦА ПРЕКУ СЛИКА НА ЕДНО ДЕТСТВО

Јованка Денкова¹

Апстракт: Во овој труд ќе се разгледува хуморот во книжевноста за деца и неговите функции и значење за современото воспитание и образование. Теориските поставки ќе бидат елаборирани преку збирката раскази за деца од роднокрајниот автор за деца и млади Трајче Кацаров, насловена како „Скаските на Мето од петто“.

Клучни зборови: хумор, книжевност за деца, македонска книжевност, Трајче Кацаров.

HUMOR IN CHILDREN'S LITERATURE THROUGH IMAGE OF A CHILDHOOD

Jovanka Denkova²

Abstract: This paper examines humor in literature for children and its functions and importance in modern education and upbringing. The theoretical settings will be elaborated through a collection of short stories for children of Macedonian author for children and young Trajče Kacarov entitled "Skaskite na Meto od petto".

Keywords: humor, literature for children, Macedonian literature, Trajče Kacarov.

Вовед

Хуморот е исклучиво човечко однесување, присутно во нашето размислување, употребата на јазикот, резултат на интеракцијата на неколку психолошки и социјални функции. Тој продира во човековото познание, секојдневната социјална комуникација и организација. Тоа е интердисциплинарно прашање, кое се наоѓа во центарот на вниманието на когнитивните науки, меѓу нив и психологијата, лингвистиката, социологијата, фолклорот и етнографијата.³

Постои бројна литература која говори за бенефитите и предностите од користењето на хуморот во образованието и воспитанието на најмладите генерации. Всушност, хуморот може да биде една многу корисна алатка во совладувањето на наставната материја по различни предмети, како во основното така и во средното образование.⁴ Истиот автор, понатаму образложува дека учениците се среќаваат со многу стресови во образовниот систем и со самиот чин на растење како социјални битија. Наставниците немаат контрола врз стресот со кој се соочуваат учениците надвор од училиштето, но имаат контрола со стресот во училиницата. Голем број автори сметаат дека хуморот во училиницата ги намалува стресот и анксиозноста за време на наставата, за време на тестирањата, се намалува тензијата во училиницата, па дури хуморот може да служи и како стимулатор, илустратор и мотиватор.

¹ Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип.

² Faculty of Philology, Goce Delchev University, Stip.

³ Zsuzsanna Schnell, The development of humour competence in Hungarian children - a cognitive approach, 24.04.2017, преземено од https://www.academia.edu/10312020/The_development_of_humour_competence_in_Hungarian_children_-_a_cognitive_approach

⁴ Reyhan Ağçam, Investigating instructor's perceptions on the use of humour in higher education, European Journal of Education Studies, Volume 3, Issue 2, 2017, стр.238-

Хуморот во книжевноста за деца и образованието на децата

И покрај тоа што има и голем број на автори кои сметаат дека користењето на хуморот во училищата и образованието, воопшто, може да биде контрапродуктивно, да ги деконцентрира учениците и со тоа да се изгуби драгоцено време, сепак далеку поголем е бројот на авторите кои ја истакнуваат позитивната страна од користењето на хуморот во наставата.

Овде во прв ред, би ја споменале книжевноста за деца (во рамки на предметот Мајчин јазик и литература), преку која мошне успешно може да се искористи хуморот во книжевните дела за да им се приближат истите на учениците. Ова може да биде мошне продуктивно и успешно, со оглед на фактот дека кризата во читањето е глобален проблем. Истовремено, хуморните нотки, освен забавувачка функција, можат да имаат и умерена морално-дидактичка димензија.

Бројни се придобивките од користењето на хуморот во училишниот образовен амбиент. Пред сè, во тој контекст, можат да се спомнат: привлекување внимание и провоцирање на мисли/размислувања, ги ослободува креативните капацитети, помага за стекнување на нови пријателства, ја подобрува комуникацијата, им помага на децата да се избораат со тешките моменти, може да развие интерес за изучување на други култури, смеењето и хуморот се здрави и релаксираат, развиваат позитивен став и позитивна слика за себе, мотивира и дава енергија, хуморот ги решава проблемите, и на крај, кога учениците уживаат во тоа што го читаат, тоа го зголемува квалитетот и квантитетот на прочитаното.⁵

„Скаските на Мето од Петто“ е интересна збирка раскази и песни од поетот, раскажувач, романописец и драматург, Трајче Кацаров. Според зборовите на Киро Донеv, тој е докажан и наградуван автор и за литературата за возрасни. Но, тој е од ретките кои подеднакво добро пишуваат и за најмладите.⁶

Во оваа интересна книшка, авторот, Кацаров, на многу приемчив и луциден начин, користејќи ја и прозата и поезијата, на најмладите читатели им доближува слика за едно детство, во кое ќе се препознаат и повозрасните, но и децата. Збирката содржи 21 краток расказ, од кои скоро сите се проследени со песна, насловена и посветена на темата на расказот по кој следуваат. Уште во првите неколку песни, ни се дава портретот на момчето Мето, како лик преку кој авторот нè внесува на падините на своето детство. Всушност, петто, станува синоним за детство: „Врти ваму, врти таму, ама во петто/Секој што оди и лета/ Школото никому не му смета./Врти ваму, врти таму, ама во петто/Секој ден ти е песна/А љубовта, загатка лесна“ (11).

Во "скаските", без заобиколување и со искрена детска мисла ќе се проговори за типичните детски маки со: училиштето, односот кон храната, односот кон капењето, одбивноста да се спие заради чувството дека ќе се пропушти нешто важно, односот на децата кон облекувањето, итн. Авторот ги следи децата во сите сфери на нивното живеење, така што се добива впечаток дека не се тоа никакви "скаски", туку мошне верни и реалистични приказни од детството во кои се даваат интересни слики од семејството и неговите членови, како и игрите на улицата. Сите слики на детството се проткаени со еден наивен детски хумор, но хумор кој истовремено е одраз на длабоко доживеано и преживеано детство. Тврдењето на Aristotel за смешното: „комедијата е имитирање на пониски карактери, но не потполно на она што е лошо, туку на она што е лошо, а притоа смешното е само дел од тоа, бидејќи смешното е некоја грешка и чудовиште кое не нанесува болка и не е погубно; на пример, смешните маски, тоа е нешто грдо и деформирано, но не боли“;⁷ може да се поврзе со она на Vladimir Propp,⁸ кој пак, потенцира дека комиката ја дефинира присуството на нешто ниско, ситно, на некои недостатоци. Проучувањето на овие

⁵ Claudia E. Cornet, Learning through Laughter: Humor in the Classroom, Phi Delta Kappa Educational Foundation, Bloomington, Ind., 23.04.2017, <https://eric.ed.gov/?id=ED276028>

⁶ Киро Донеv, Поговор кон кн. Скасните на Мето од Петто, Центар за културна иницијатива, Штип, 2015, стр.96.

⁷ Aristotel, O pesničkoj umetnosti, Dereta, Beograd, 2008, стр.63-64.

⁸ Vladimir Propp, On the Comic and Laughter, University of Toronto Press Incorporated, 2009.

недостатоци покажува дека на крајот тие секогаш се сведуваат или можат да се сведат на недостаток на духовен или морален карактер: емоции, моралните сфаќања, чувства, волја и интелектуални активности. Смешното секогаш на некој начин е поврзано со сферата на човековиот духовен живот. Anri Bergson, за комичното ќе рече: „Нема ништо комично надвор од тоа што е чисто човечко (стр.9)⁹, па оттука сметаа е социјална реакција на „ригидноста“ и „механизираноста“ на човековите постапки. Тој ги разликува следниве техники на градење на комичното: комика на формите, комика на движењата, комика на ситуацијата, комика на зборовите и комика на карактерите.

Меѓутоа, детето ја одбива таквата ригидност, ограниченост и механизираниост на светот околу него, и како еден вид на одбранбен механизам во своите постапки и однесување го вткајува хуморот. Токму затоа и детето Мето од оваа интересна книшка на хуморен начин ни проговорува за облекувањето по сезони или за празници, кога родителите на своите деца им купуваат чизми или друг вид на нова облека, со тенденција таа да се износи неколку сезони.

Авторот на книгата, Трајче Кацаров, на многу вешт начин ги користи техниките на градењето на комичното во еден текст. При разгледување на овие техники, ќе се раководиме според предложената класификација на комичното на Бергсон.

Така, уште на почетокот, во поглавјето „Апетит“ евидентна е комиката која се гради со комичните карактери на децата кои одбиваат да јадат: „Некои од малчуганите од моето маало не сакаа да јадат. Поради тоа беа слаби како глисти. На многумина од нив им го лепеа прекарот – кучешка тенија“ (18). Ваквото карикатурирање на ликовите на децата понатаму преминува во гротеска, со сликата на загрижените мајки, татковци, баби и дедовци кои се даваат во акција сосила да ги нахранат децата, како резултат на што се подмладуваат од трчањето, а сликата се преувеличува до толку што маалото станува туристичка атракција: „Од рано наутро до доцна навечер, кутрите старци трчаа со полни чинии и подадени лажици по глистите“ (18). Се разбира дека ваквата слика завршува кога „глистите“ пораснале.

Техниката на комична форма/физиономија, авторот ја користи во поглавјето „Капење“, каде зборува за одбивноста на децата од неговото маало кон капењето: „Едноставно, не се капеа ниту на дожд. Кога ќе заврнеше макар и ситен дожд – први се редеа под стреите на маалските куќарки. Дремеа таму како сомови во калливи води и чекаат да изгрее сонцето и да почнат да ја „маваат“ својата нечистотија, небаре е барјакот на слободата“; „Се шетаа со напрчени носиња низ маалото, иако личеа на рѓосани закачалки на кои висеа стари неиспрани алишта“; „А кој не би запомнил деца кои во косите беа како некосени ливади?“ (стр.20, подвлеченото мое-ЈД). Комичноста во физиономијата на децата, резултира и со комични ситуации, па дури и комични гестови, како во случајот со „шампионот“ меѓу нив: „Најнечистиот од сите немиенковци во маалото беше Бубче Тупче. Тој се плашеше од водата дури и кога ја пиеше. Затоа ја пиеше само со затворени очи. Секогаш кога ќе застанеше до некој од нас, ти се чинеше дека нечистото од него ќе скокне и ќе почне да не гриза како што магарето би гризело коруба од лубеница“ (21, подвлеченото мое-ЈД). Комичноста го доживува својот врв во моментот кога на мајка му ѝ здодеала неговата нечистотија: „Додека го капела, потрошила три сапуна и три кади вода, си преоблекла три фустани и изела три фурни со леб“ (22).

Во одбивањето на децата да одат на училиште, да се капат, да јадат, па и да спијат, се одразува вечната желба на детето за неограничување на неговиот свет, за неограничување на неговата фантазија и слободен дух: „Јас не сакав да спијам...Не ја сакав ноќта...Не сакав очите да ми бидат затворени. Затоа додека сите во собата спиеја, јас гледав. Гледав во темницата и чувствував како ми се шири погледот, колку што е таванот. Воедно, чувствував како растам, односно како се подигам од креветот и како летам по собата“ (27-28).

Комичните, хуморни ефекти во делото се постигнати и на ниво на давање на гротескни особини на некои карактери од маалото, кои се разголени и симнати од piedestalot на опасни маалски пирати: „Гледаш во лицата полни со пеги, со мрсулавите носиња и ситните очи, небаре

⁹ Anri Bergson, O smehu, prevod Srećko Džamonja, Novi Sad, Vega media, 2004.

ги позајмиле од кртовско племе (55); „...лигите им се лизгаат од устата, небаре се коњи на поило“ (56), а освен изгледот/физиономијата, деструктирањето на опасните ликови на маалските пирати е постигнато и преку описот на нивното дувло: „Прво со дувлото се среќава твојот нос. Те известува како стар добар другар дека местото смрди како во кочина...Гледаш дека пиратското дувло не е ништо почисто од свински задник“ (57).

Авторот доследно се движи не линијата меѓу комиката и гротеската и кога слика сериозни животно-егзистенцијални проблеми и ситуации, како што е моментот кога ги опишува стравовите со кои се соочуваат неговите домашни, за кои ќе се покаже дека не се ништо понелогични од стравовите пред кои се исправени децата: „Нана Блажа се плашеше од Господ. Затоа постојано одеше на црква и го молеше да им прости на сите оние кои јадеа свинско во среда, а во петок – грав со запршка“; „Дедо Трајко се плашеше од вампирот Тоде. Носеше запалена свеќа и крст во рацете навечер додека одеше кон полскиот нужник“; „Мама се плашеше од разбоите во фабриката за ткаење платно. Ја викаше ламја што јаде живи луѓе. Најмногу се радував кога ќе ја видам како се враќа од работа. Тогаш бев сигурен дека Ламјата пак ја "промашила", не ја изела“; „Јас пак се плашев од сè и сешто. Најмногу се плашев од тоа дека нема да пораснам. Па по цел ден се теглев за ушите. Понекогаш барав и другите да ми го прават тоа. Да ме теглат за ушите“ (44-45).

Се разбира дека и комиката на зборовите не е изоставена во ова дело. Таа е евидентна во изразите кои се користат, споредбите, пословиците: лапај муви, „Ќе го испружев јазикот како куче пред касапница“, „бегаше од мене како бува од мокар пес“, ќе зарчат како магариња во поле со трња“, „Кај кумот влегував чист ама издрапан како да сум јавал на магарешки трња. Сестра ми, иако ситна како зрно биберче не изгледаше подобро од мене“; „На средина на дворот стоеше дрвена санка. Застанав над неа и почнав да ја меркам и душкам како куче свежа коска“; „Потоа страдаат рацете. И тие, кутрите, се тресат како во нив да имаш миксер за матење јајца. Но, најмногу страда јазикот. Јазикот ти се врзува во триста јазли, па дури и за Александар Македонски претставува нерешлива загатка“; „Кврц, значи дека ќе ти паднат панталоните и кај баба ти ќе одиш со голо газе“; „Едноставно-трчавме како муви без глава“;

Комичноста на ситуацијата кога децата во сета своја наивност се обидуваат да се однесуваат како возрасните и да се стават во нивна улога се постигнува кога јунакот, полн со себе заради новите "шангајќи", ќе ги тупне пред саканата Стаменка: „И ги бувнав шангајките под носот и само што отворив уста да ѝ кажам: се согласуваш ли да ми бидеш жена, таа се намршти како да сум ѝ бапнал непрани чорапи, ме свекна со ташната по главата и си замина расплакана“ (41).

Од друга страна, комичен ефект предизвикува и наивната детска желба и верување да го направи ветрот свој пријател, а сето тоа заради желбата да помине време заедно со татка си: „Во мојот град немаше ден да не дува ветер. Дуваше и на лето и на зима. Дуваше од сите страни. Затоа и се впуштив во таква акција; Да склучам договор за пријателство со ветрот. Во договорот барав да не дува во деновите кога тато можеше да ме одведе на реката“; „Скроив план. Сериозно се подготвував за таквата средба...Постојаното вежбање пред огледалото, ме убеди дека навистина сум се сретнал со ветрот и сме станале големи пријатели“ (80-81).

Во романот се присутни неколку комични ликови преку кои со нивно карикатурирање се постигнува комичен ефект: Борче Чкорче, Кратка Станка, Лена Доведена, слепиот Хасан со неговото тврдоглаво магаре и др.

Како што и претходно се спомена, секој од расказите е проследен со поуки кои се задолжителен дел по секој расказ. Секоја од поуките иако се однесува на конкретната ситуација во текстот кој го следи, може слободно да се однесува на денешните случувања и начин на живеење: „Нема краток пат, затоа треба умно да се избира целта“ (59); „Од магарето и од оние што имаат магарешки ум, можеш да побараш да те водат напред, но не барај да ти кажат кога ќе те остави на половина на патот“ (53); „Брзото спуштање од височините скоро секогаш си го плаќаме со главата. Не секогаш треба да се радуваме на трагите што нè водат до врвот“ (50), и др.

Заклучок

Колку и да изгледаат овие раскази како скаски, сепак, по нивното прочитување, станува јасно дека се работи за сосем реалистични исечоци од животот на детето, кое авторот го следи во сите сфери од неговото живеење: во училиштето, во рамките на семејството и меѓу неговите членови, во игрите и тепачките на улицата, во фудбалските натпревари, и др. Притоа, кај детето се јавуваат сосема реални желби и мечти, како што е желбата да се има топка, слаткарот да му биде роднина за бесплатно да јаде слатки, да има шангајки, да поседува велосипед. Ваквите реални мечти изродуваат интересни комични ситуации како резултат на однесувањето на детето.

На крај, неизбежно е да се согласиме со ставот на Миомир Милинковиќ: „Кога се зборува за хуморот, без оглед на тоа за дело во каков облик се работи, традиционално или модерно, со сигурност може да се заклучи: не постои универзална формула ниту поделба на хуморот, исто како што е точна мислата на Анри Бергсон дека "нема комично надвор од она што е чисто човечко", па заради тоа децата и возрасните треба да се смеат, зашто оној кој се смее не е непоправливо лош."¹⁰

Литература

1. Ađcam, R. (2017). Investigating instructor's perceptions on the use of humour in higher education, *European Journal of Education Studies*, Volume 3, Issue 2, 2017, стр.238.
2. Aristotel, (2008). О pesničkoj umetnosti, Dereta: Beograd, стр.63-64.
3. Bergson, A. (2004). О smehu, prevod Srećko Džamonja, Novi Sad: Vega media.
4. Cornet, E. C. Learning through Laughter: Humor in the Classroom, Phi Delta Kappa Educational Foundation, Bloomington, Ind., 23.04.2017, <https://eric.ed.gov/?id=ED276028>
5. Propp, V. (2009). On the Comic and Laughter, University of Toronto Press Incorporated.
6. Schnell, Z. The development of humour competence in Hungarian children - a cognitive approach, прочитано на 23.04.2017 https://www.academia.edu/10312020/The_development_of_humour_competence_in_Hungarian_children_-_a_cognitive_approach
7. Донеv, К. (2015). Поговор кон кн. Скаските на Мето од Петто, Центар за културна иницијатива: Штип, стр.96.
8. Кацаров, Т. (2015). Скаските на Мето од петто, Центар за културна иницијатива: Штип.
9. Милинковиќ, М. (2001). Неки видови хумора у књижевности за деца, Норма: Ниш, VII, 1-2, стр.80.

¹⁰ Миомир Милинковиќ, Неки видови хумора у књижевности за деца, Норма, VII, 1-2, 2001, стр.80.